

İNANÇ EĞİTİMİ AÇISINDAN MAĞRİB’TE KADINLARA YÖNELİK YAZILAN AKİDE ESERLERİ

Ahmet ÇELİK*

ÖZ

Kadınlar için akîde yazmak, bir kelâmî eğitim örneğidir. Eğitimden erkekler kadar rahat yararlanamayan kadınlar ve bu kadınların yetiştirdikleri çocuklar düşünülerek yazılan akîde eserleri inanç eğitiminde bir metodu göstermektedir. Böyle bir metodun ortaya çıkarılması amacıyla yapılan bu araştırmada bölge olarak Mağrib coğrafyası seçilmiştir. Mağrib, yetiştirdiği mütekellimler ile kadınların inanç eğitimi için özel bir gayret sarfetmiştir. Kadınlara yönelik akîde eseri yazan ilk isim el-Bâkîllânî olsa da Osman es-Selâlicî, Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî, Abdülkâdir el-Fâsî gibi Mağribli bazı mütekellimler de bu konuda özel çaba göstermişlerdir. Bu mütekellimlerin eserlerinde öne çıkan inanca ve bu inancın öğretimine dair hususlar, onların bu konuda uzman birer âlim olduğunu göstermektedir. Yapılan araştırmayla bu mütekellimlerin, bugün inanç konusunda takip edilen eğitim metotlarına katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Akide, İnanç Eğitimi, Mağrib

ABSTRACT

Texts of Creed Written for Women in Maghreb according to Faith Education

To write text of creed for women and children is an example of theological education. This texts of creed is written for women who can't benefit from training and that children of women shows a method of faith education. Maghreb region as a region made in this study were selected for the discovery of such a method. Maghreb, with theologians trained has devoted a special effort to train women of faith. Women work in flux first name al-Bâqillani though such as Uthman al-Selâlicî, Mouhammad B. Yousef al-Sanusi, Abdul-Qadir al-Fassi Maghreb belongs to theologians have made a special effort in

* Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı.
e-mail: ahmetcelik@erzincan.edu.tr

this regard. These outstanding matters regarding the faith and teaching of the faith in the works of theologians, their expert suggests that a scholar. It is inevitable that theologians to contribute to today's training methods they follow the faith in the works.

Keywords: *Women, Text of Creed, Faith Education, Maghreb*

Giriş

İslam, eğitimde kadın erkek ayrımı yapmamıştır. İlim hem kadın hem de erkek üzerine farzdır¹. Hz. Peygamber (s.a.v.) de her fırsatta ve mekanda kadın-erkek ayrımı yapmadan ashabını eğitmiş; buna ek olarak erkek sahabilere öğrenmekte oldukları bilgileri hanımlarına da öğretmeleri gerektiğini bildirmiştir². Bu peygamberî bilinçle hareket eden Müslüman âlimler, eğitimden erkekler kadar rahat yararlanamayan³ kadınları eğitmek için çaba göstermişlerdir. Hasaten mütekellimler de çevrelerindeki kadınların itikâdî eğitimleri için gayret sarfetmiş; bu amaçla gelenek içerisinde iman esaslarını ortaya koyan bir ilim olarak “*akaid*” ortaya çıkmıştır.⁴ Bu anlamda kadınlar için akîde eseri yazmak, bir kelâmî eğitim örneğidir. Yetişkin eğitimi kapsamında değerlendirilebilecek bu faaliyet, Müslüman bireyler olarak kadınların öğrenmeleri gereken itikâdî bilgileri anlatmaya yarayan birer kelâmî vasıtaadır.

Akaid eğitimi kendi içerisinde zor bir iştir. Bu işi yapmak, hem akaid konularına tam bir vukûfiyet hem de bir eğitim politikası gerektirmektedir⁵. Kelâm alanında yüzlerce eser olmasına rağmen bu eserlerin konuları uzun ve karmaşık olarak ele alması, onların halk açısından gözettiği faydaya ulaşmalarına engel olmuştur. Buna ek olarak akaid eserlerinin yazımında kullanılan metot da akaid eğitiminin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur. Kelâm metoduyla yazılan akîdeler, içerisinde bulunan felsefi ve teolojik tahliller neticesinde halkın iman esaslarını öğrenmelerinden çok kafalarının karışmasına sebep olmuştur. Selef metoduyla yazılan akîdeler ise konularının anlaşılmasında yeterince etkili olmamıştır⁶. Teftâzânî (792/1390) öncesi dönemde akaid ve kelâm

1 Kayadibi, Fahri, “İslam Dininin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İstanbul ÜİFD*, sayı:4, 2001, s.38-39.

2 Önder, Mustafa, “İslam'ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi SBED*, cilt:13, sayı:1, Bahar 2013, s.143.

3 Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim Öğretim*, çev. Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 336.

4 Kılavuz, Ahmet Saim, “Akaid”, *DİA*, II, 213.

5 Taştekin, Osman, “İnanç Öğretiminin Psiko-Pedagojik Temelleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt:39-sayı:1/2003, s.124.

6 Bazı akaid eserlerinde ele alınan konular Selef metoduyla nakle bağlı olarak incelenirken; bir kısım akîdelerde ise konular kelâm metoduyla akli yorumlamalara tâbi tutulmuştur. Bkz: Kılavuz, a.g.m., 213.

kitapları bilgi, varlık, tanrı, iman, risalet gibi konuları, felsefi bahisleri de zikrederek ayrıntılı bir şekilde ele almış; ancak bu eserlerin ifade şekilleri ve kullandıkları dilin ağırlığı, Teftâzânî sonrası dönemde şerh ve haşiye geleneğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece bir ihtiyaç bağlamında şerhleri, haşiyeleri hatta Kasîde-i Nûniyye gibi manzum hâle getirilenleri ile akaid ve kelâm eserleri insanların idraklerine sunulmuştur⁷. Bu eserlerden selef metoduyla yazılanlarının, kelâm metoduyla yazılan eserlerden daha etkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda kelâm ile akaidin birbirinden ayrı alanlar olduğu söylemi⁸ kuvvet kazanmaktadır. Ancak bu söylemin etki alanı ancak inanç esaslarının öğretiminde ortaya çıkmış; kelâm tarihinde ise bu iki alan birbiriyle iç içe olmuştur⁹.

Kadınlar için akîde yazma geleneğinin inceleneceği bu çalışmada yöntem olarak bazı akîdeler üzerinden hareket edilerek bütüncül sonuçlara ulaşılmaya çalışılacak; çoğunlukla Mağrib mütekellimlerinin inceleneceği örneklerden yola çıkılarak bir takım çıkarımlar elde edilmeye çalışılacaktır. Böylece hem Mağrib kelâm ve mütekellimlerinin anlaşılması hem de kadınlar için özel gayret sarfeden bu mütekellimlerden inanç eğitimi anlamında faydalanılması hedeflenmektedir.

1. Kadınlara Yönelik Akîde Eseri Yazan Bazı Mütekellimler

Bütün mükellefleri ilgilendiren bir alanda, bir kitabın sadece bir grubu hedef alarak ortaya çıkması pek alışlageldik bir yöntem değildir. Ancak eğitim söz konusu olduğunda bu tür eserlerin ortaya çıkması normal karşılanmalıdır. Kadınlar ya da çocuklar için akîde yazma işi de bu şekilde algılanmalıdır. Bu noktada kadınlar için akîde yazan bazı isimler şunlardır:

1.1. Ebû Bekr b. et-Tayyib el-Bâkılânî (ö. 403/1013)

Kelâm tarihine, özelde Eş’arilik tarihine baktığımızda kadınlar için akîde yazan ilk ismin Ebû Bekr el-Bâkılânî olduğu anlaşılmaktadır. el-Bâkılânî, *el-İnsâf fi mâ Yecibü İtikâdühû ve lâ Yecüzü’l-Cehlü bih* isimli meşhur eserini, bir kadının isteği üzerine yazmıştır. Eserinin giriş kısmında kendisinden bu istekte bulunan kadını tavsif ederek, “Hakkı talep edip hakkın yardımını isteyen; bâtıldan uzaklaştıran; dinî ahkâmı itikâdı farz olana dayanan; müminlerden selef-i sâlihine ittibâ eden “*Hürre*” isimli, faziletli, dindâr bir kadın benden, mükellefe itikâdı gerekli olan, bilinmemesi hoş görülmeyecek konuları zikretmemi istedi. Ben de Allah’ın inâyeti ve yardımı ile bu isteğe karşılık gelecek

7 Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2011, s. 243, 257.

8 Kılavuz, a.g.m., 213.

9 eş-Şâfî, Hasan Mahmûd, *el-Medhal ilâ Dirâseti İlmî’l-Kelâm, İdâretü’l-Kur’ân ve’l-Ulûmî’l-İslâmiyye*, Pakistan, 1422/2001, s. 25.

muhtasar cümleleri zikredeceğim...” demektedir.¹⁰ el-Bâkılânî'nin bu eseri, kendisinden böyle bir istekte bulunan “*Hürre*” isimli kadının ismine nispetle “*Risâletü'l-Hürre*” şeklinde meşhur olmuştur. Bâkılânî, bu eserinde halkın, özellikle de kadınların, bilmesi gereken itikadî konuları kelâm metodu üzere ele almıştır. Ancak amacına binaen bu eserinde felsefi ve teknik bir dil yerine edebî ve etkileyici bir üslûp kullanmıştır¹¹. Böylece eserinin hitap kitesini genişletmiştir.

el-Bâkılânî, bu eserine nazar ve istidlâl konuları ile başlamış; Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken aralarında geçen diyalog gibi bazı örneklerle aklın önemine vurgu yapmıştır¹². Bu konunun ardından Allah'ın sıfatları konusunu akıcı bir üslupla, nazar ve istidlâl konusunda olduğu gibi örneklerle destekleyerek işlemiştir¹³. Nazar-istidlâl ve sıfatlar konusunun dışında nübüvvet, halku'l-Kur'ân, fiillerin yaratılışı gibi çeşitli meseleleri sistematik olmayan¹⁴ bir tarzda inceleyen el-Bâkılânî, metod olarak akla hitap eden ancak akıl-nakil dengesini gözetken bir yöntem takip etmiştir.

1.2. Ebû Amr Osman es-Selâlicî (ö. 594/1197)

el-Bâkılânî dışında kadınlar için akaid yazan bir diğer isim de, Mağrib'in önemli mütekellimlerinden birisi olan Osmân es-Selâlicî'dir. es-Selâlicî “*el-Akâidetü'l-Burhâniyye*” isminde kadınlar için bir akide yazmıştır. Bu eser tabakât kitaplarında *Selâlicîyye* olarak da anılmıştır¹⁵. es-Selâlicî'nin bu eseri Fas, Tunus, Cezayir, Marakeş, Kurtuba gibi Mağrib'in birçok yerinde cami, medrese ve okullarda yıllarca okutulmuş bir akaid kitabıdır¹⁶. es-Selâlicî, bu eseri yazma sebebini, el-Bâkılânî'nin *el-İnsâfı* ile aynı gerekçelere dayanmaktadır: es-Selâlicî'nin öğrencisi Ebu'l-Hasen ibn Mü'min (ö.598/1201)¹⁷ bu gerekçeyi şöyle anlatmaktadır: “Fas kentinde salih, müttakî, zâhid, akıllı bir mümin kadın vardı. Bu kadın Ebû Amr (es-Selâlicî)'i çok önemser, onun meclisine devam ederdi. Ebû Amr'dan, akaitte ona gerekli olan şeyleri okuyabileceği bir levha

10 el-Bâkılânî, el-Kâdî Ebî Bekr b. et-Tayyib, *el-İnsâf fi mâ Yecibü İtikâdühü ve lâ Yecüzü'l-Cehlü bih*, nşr. Muhammed Zâhid el-Hasen el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Beyrut, 1421/2000, s.13.

11 Özervarlı, M.Sait, “el-İnsâf”, *DİA*, XXII, 319.

12 el-Bâkılânî, *a.g.e.*, s.20.

13 el-Bâkılânî, *a.g.e.*, s. 21-58.

14 Özervarlı, *a.g.m.*, s. 319.

15 et-Tenbektî, Ahmed Bâbâ, *Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dîbâc*, haz. Abdü'l-Hamid Abdullâh el-Herâme, Külliyyetü'd-Da'vetü'l-İslâmiyye, Trablus 1989, II, 607.

16 el-Buhtî, Cemâl İlâl, *Osmân el-Selâlicî ve Mezhebiyyetühü el-Eş'ariyye*, Vizâretü'l-Evkâf el-Mağribiyye, Fas, 1426/2005, s. 107.

17 es-Selâlicî, Ebû Amr Osmân, *el-Akâidetü'l-Burhâniyye ve'l-Fusûlü'l-İmâniyye*, nşr. Nizâr Hammâdi, Müessesetü'l-Maârif, Beyrut, 1429/2008, s.13.

yazmasını istedi. Ebû Amr da onun mükellef olduğu şeyleri kapsayan bir akîde levhası yazdı. Kadın levhayı ezberlediğinde Ebû Amr’dan yenisini ister ve o levhayı da ezberler, eskitirdi. Bu durum âdet haline geldi ve sonunda ortaya çıkan levhalar, “*el-Burbhâniyye*” olarak isimlendirilen bir akîde kitabı oluştu¹⁸.” Bir kadının isteği üzerine yazılan bu eser, kadınlar için yazılmış bir akîde hâline dönüşmüştür. İstekte bulunan kadının ismine nispetle “*Hayrûne*”¹⁹ olarak isimlendirilen *el-Akîdetü’l-Burbhâniyye*, selef metodu üzerine yazılmış; işlenen konular kısa ve öz bir şekilde ezbere uygun halde yazılmıştır.

es-Selâlicî, *el-Akîdetü’l-Burbhâniyye*’sinin başında kelâm ilminin dört kısma hasrolunduğunu söylemektedir. Birinci kısım Allah’ın varlığı, ikinci kısım Allah hakkında müstahîl (imkansız) olan şeyler, üçüncü kısım Allah hakkında vacib olan şeyler, dördüncü kısım ise Allah için ne sabit olan ne de sübût bulmayan (yani caiz) şeylerdir²⁰. Bu tespitin ardından ilim bahsiyle eserine devam eden es-Selâlicî eserinde sıfatlardan önce cevher-araz konusunu, ardından sıfatlar ve en sonda da peygamber göndermenin gerekliliği ve mucizenin şartları konusunu işlemiştir. Eserinde felsefî bahisler dahil bütün konular anlaşılır, sade ve yeter düzeyde anlatılmış; müşkil görünen hususlar açıklanmaya çalışılmıştır²¹.

el-Bâkîllânî ve es-Selâlicî’nin ardından Mağrib’te kadınlar için akîde yazma geleneğini devam ettiren bir diğer isim Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî olmuştur.

1.3. Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî (ö. 895/1420)

Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî, Eş’arîlik açısından oldukça önemli bir isimdir. Mağrib kelâmının Eş’arîlik üzerine kökleşmesinde yazdığı eserler ile kilit rol oynayan es-Senûsî, kadınlar ve çocuklar için “*el-Müfîde*” isiminde özel bir eser de kaleme almıştır.

Bu eser, metin-şerh ve ihtisarları da dahil olmak üzere Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî’nin en son akîde eseridir²². es-Senûsî’nin kadınlar ve çocukların akaid öğrenmesi maksadıyla yazdığı *el-Müfîde*, daha önceden kaleme aldığı “*Suğrâ*

18 el-Buhtî, *a.g.e.*, s. 89.

19 Ahnâne, Yûsuf, *Tatavvuru’l-Mezhebi’l-Eş’arî fi’l-Garbi’l-İslâmî*, Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şüûni’l-İslâmiyye, Rabat, 1424/2003, s. 240.

20 es-Selâlicî, *a.g.e.*, s. 45.

21 el-Buhtî, *a.g.e.*, s. 97, 103.

22 es-Senûsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf, *Selâsü Akaidi Eş’ariyye*, nşr. Hâlid Zehrâ, er-Rabatü’l-Muhammediyye li’l-Ulemâ; Merkezü Ebi’l-Hasen el-Eş’arî, Rabat, 1433/2012, s. 105.

Suğra's-Suğrâ" ve "*el-Hafîde*" isimli akaid eserleriyle, muhteva açısından benzerlik göstermektedir. Bu eserlerin de kadınlar ve çocuklar için kaleme alınmış olduğu rivayet edilmiştir²³. Ancak her ne kadar bu üç akîde birbiriyle muhteva ve üslûb açısından benzerlik gösterse de bu metinler içerisinde sadece *el-Müfîde*'nin içerisinde, hem de giriş kısmında, kadınlar ve çocuklar için yazılmış bir akîde olduğu bilgisi mevcuttur²⁴.

es-Senûsî'nin bu eseri, kendinden önce kadınlar için akîde yazan isimlerle aynı gayeye matuf olsa da bir takım hususiyetleri itibariyle onlardan ayrılmakta ve farklı bir gelenek takip etmektedir. Öncelikle es-Senûsî bu eserinde hedef kitle olarak kadınlar yanında çocukları da eklemiştir. el-Bâkîllânî ve es-Selâlicî eserlerini yazarken kendilerinden istekte bulunan kadın öğrencileri için bu faaliyete girişirken, es-Senûsî'nin metninde veya ondan bahseden başka eserlerde böyle bir kayıt bulunmamaktadır. es-Senûsî'yi farklı kılan bir diğer özellik ise onun eserinin şekli noktasında olmaktadır.

es-Senûsî eserini, öğrenimi ve ezberini kolaylaştırmak gerekçesiyle nesir şeklinde değil, nazma benzeyen bir üslupla kaleme almıştır. Konu olarak ise es-Senûsî'nin bu eseri, Allah ve resullerinin sıfatlarını, vezir ifadelerle ele alan bir akaid metnidir²⁵. Eserin mantık örgüsü ve insicamı hemen göze çarpmaktadır. es-Senûsî, en son eseri olması ve kadınlar-çocukların faydalanması için kolay ve anlaşılır bir dil kullanması nedeniyle *el-Müfîde*'ye, diğer akîdelerinde yaptığı gibi şerh yazmamıştır²⁶. es-Senûsî'den sonra da bu durum devam etmiş; sadece Mağribli bir âlim el-Müfîde'ye tamamlayıcı mahiyette bir tetimme yazmıştır²⁷. Ancak etkisi bakımından es-Senûsî'nin bu eseri büyük bir kabulle karşılanarak es-Selâlicî'nin eserinden daha geniş kitlelere yayılmış ve Mağrib medreselerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur²⁸.

Mağrib'te kadınlar için akîde metni kaleme alan son isim olarak Abdülkâdir el-Fâsî incelenecektir.

1.4. Ebû Muhammed Abdülkâdir el-Fâsî (ö. 1091/1680)

Ebû Muhammed Abdülkâdir el-Fâsî, es-Senûsî'nin yazdığı *el-Müfîde*'ye benzer bir tarzda akîde kaleme alan Mağrib kelâmının önemli isimlerinden bi-

23 Ahnâne, *a.g.e.*, s. 259.

24 es-Senûsî, *a.g.e.*, s. 115,127,137.

25 Zehrâ, Hâlid, "el-Mesâdiru'l-Mağribiyye li'l-Akîdeti'l-Eş'ariyye fi Ahdi'd-Devleti'l-Vatâsiyye", *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabî*, Sayı:64/2012, Rabat, s. 232.

26 Ahnâne, *a.g.e.*, s. 256.

27 Ahnâne, *a.g.e.*, s. 259

28 Spevack, A.Aron, *The Archetypal Sunni Scholar: Law, Theology, and Mysticism in the Synthesis of al-Bajuri*, State Universty of New York Press, Albany, 2014, s. 69.

ridir. Bu anlamda kaleme aldığı “*Akîdetü Ebli’l-Îman*” isimli muhtasar akîdenin son kısmında “Bu akîde ehl-i îmanın akîdesini bir açıklama olup kadınlar ve çocuklara bu akîdeyi öğretmeyi amaçlamaktadır...²⁹” şeklinde bir açıklama ekleyerek yazdığı akîdenin kadınlar ve çocukların eğitimini hedeflediğini söylemektedir.

el-Fâsî’nin akîdesi, sistematik bir görünüm arz edip kısa cümlelerden oluşmaktadır. es-Senûsî’nin işlediği konu örgüsüne benzer tarzda önce Allah sonra da resulleri hakkında vacib, müstahîl ve câiz olan hususları kısaca ele almaktadır. Peygamber göndermenin gerekliliği, risaletin şartları gibi nübüvvete dair noktalar belirtildikten sonra mürtekeb-i kebîre, kıyamet ve en sonda da sahâbî tanımı ve onların masumiyetleri konusu ile akîde tamamlanmıştır. Bu görünümü ile bir fasikül havasında ancak öğrenilmesi gereken hususların yeteri derecede ele alındığı geniş bir kitap şeklindedir.

Kadınlar için akîde metni kaleme alan bu mütekelimlerin eserleri, toplu olarak değerlendirildiğinde ortaya hem kelâm hem de inanç eğitimi açısından faydalı bilgiler çıkacaktır.

2. Eserlerden Ortaya Çıkan Bulgular

Kadınların inanç alanındaki bilgi eksiklerini gidermeye yönelik olarak kaleme alınan bu dört eser, özellikle Mağrib kelâmında oldukça önemli eserlerdir. Bu eserlerde ön plana çıkan nokta her birinin bir Eş’arî akîdesi olup kadın ya da çocukları eğitmek amacıyla matuf olarak kaleme alınmalarıdır.

Eş’arîliğin erken dönemi sayılan el-Bâkılânî (ö.403/1013) ile başlayıp es-Selâlicî (ö.594/1197), es-Senûsî (ö.895/1490), el-Fâsî (ö.1091/1680) şeklinde ilerleyen bu gelenek bir devamlılığı göstermektedir. el-Bâkılânî gibi yaşadığı dönem geniş kitlelere hitap eden ve Eş’arîliği yaymak için çaba gösteren³⁰ bir âlimin bu gayeye matuf bir eser kaleme alarak kadınlar için eğitim faaliyeti başlatması, onun ilim meclisinde kadınların da bulunduğunu; bunun da ötesinde kadınların inanç eğitimleri ile birebir ilgilenen bir hoca profili çizdiğini göstermektedir. es-Selâlicî de tıpkı el-Bâkılânî gibi kendisinden itikâdî bilgiler öğrenmek isteyen Hayrûne isimli kadına nispetle kadınlara yönelik bir akîde eseri yazmıştır³¹.

29 el-Fâsî, Ebû Muhammed Abdülkâdir, *Akîdetü Ebli’l-Îman* (Mecmûatü’r-Resâilî’l-Îmâniyye içinde), Dâru’l-Ziyâ, Kuveyt, 1433/2012, s.39.

30 et-Tihâmi, İbrâhîm, *Cuhûdu Ulemâi’l-Mağrib fid-Difâi Akîdeti Ebli’s-Sünne*, Müessesetü’r-Risâle Nâşirün, Dimeşk, 1426/2005, s.248-250.

31 es-Selâlicî, a.g.e., s.13.

Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî ve Abdülkâdir el-Fâsî'nin eserlerini el-Bâkîllânî ve es-Selâlicî'nin eserlerinden farklı değerlendirmek gerekmektedir. *el-Müfîde* ve *Akîdetü Ehli'l-İman*, *el-İnsâf* ve *el-Akîdetü'l-Burhâniyye*'ye göre üslup açısından farklılık arz etmektedir. *el-İnsâf* ve *el-Akîdetü'l-Burhâniyye* öğrenilmesi gerekli inanç unsurlarını yeterli düzeyde açıklamaya dayalı iken *el-Müfîde* ve *Akîdetü Ehli'l-İman* daha kısa ve özet görünüm arz etmekte; konu hakkında ayrıntıları şerhlere havale etmektedirler. Bu yönüyle tamamen hitap kitlelerine dönmektedirler. Söz konusu bu dört eser kelâmî içerikleri açısından değerlendirildiğinde ise *el-İnsâf* ve *el-Akîdetü'l-Burhâniyye*'nin sistematik olarak bir konu dağılımı olmadığını; *el-Müfîde* ve *Akîdetü Ehli'l-İman*'ın ise ulûhiyet, nübüvvet ve (*Akîdetü Ehli'l-İman* için) meâd konu dizimine riayet üzere yazıldıkları görülmektedir.

Kadınlar için akîde yazmak, yazılan metinlerin itikada dair birer metin olması bağlamında önemli olmakla beraber bunun kadar önemli bir diğer yön de bu metinlerde akîde öğretimine dair bir takım hususların olmasıdır. Yazılma amaçları düşünüldüğünde bu metinleri kaleme alan mütekellimlerden çıkarılabilecek bazı akîde öğretim esasları şunlardır:

1. *Fırsat Eşitliği*: Akîde gibi önemli bir alanda erkekler kadar kadınların da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bunun farkında olarak söz konusu âlimler kadınlara, erkekler kadar fırsat tanıyarak onları akîdevî açıdan eğitmeye gayret göstermişlerdir.

2. *Örnek Verme*: Özellikle el-Bâkîllânî'nin *el-İnsâf*'ında konular akla hitap eden örnek olay ve naslarla desteklenerek akîde aktarımı güçlendirilmiştir. Örneğin ru'yetullahla ilgili olarak el-Bâkîllânî, "*Rabb'im bana kendini göster, bakayım*"³² ayetini zikrederek Hz.Mûsâ'nın bu istek mümkün olmasa böyle bir talepte bulunmayacağını söylemiştir³³. Yine es-Selâlicî, peygamberin mucizesi ile sihrin farklı bir şey olduğunu anlatmak için Hz. Musa ile sihirbazlar arasında geçen olayı hikaye etmektedir³⁴.

3. *Ayet ve Hadislerle İstidlâl*: Kadınlar için yazılan akîdelerde onların inanç eğitimleri amaçlandığından, akli da esas alarak, bu inancın kaynakları olan ayet ve hadisler kullanılmıştır. Özellikle el-Bâkîllânî eserinde hemen hemen tüm konularda ayetlerle istidlâlde bulunmuştur. Örneğin nazar ve istidlâlin vücûbiyetini açıklarken bu nazarın Allah'ın zatını değil yarattığı şeyleri düşünmekle olacağını söylemiş; ardından "*.....(onlar) göklerin ve yerin yaratılışını düşü-*

32 7. Araf, 143.

33 el-Bâkîllânî, *a.g.e.*, s. 24.

34 es-Selâlicî, *a.g.e.*, s. 88.

*nürler*³⁵” ayetini zikredip Allah’ın “*hâlik* (yaratıcı)” kelimesini değil “*halk* (yaratma)” kelimesini kullandığını söylemiştir.³⁶

4. *Kısa ve Öz Bir Üslûp ve Tadrîcîlik*: İtikâdî eğitimde bir tür “*inanç pedagojisi*” stratejisinin belirlenmesi ve kognitif (zihinsel) ve psiko-sosyal şartların belirlenmesi gerekmektedir³⁷. Zikredilen akîde metinleri bu noktada öncelikle kadınları, sonra da -genellikle kadınların yetiştirdiği- çocukları hedeflemektedir. Bu hedefte kullanılan dil, sadeliği ve etkileyiciliği ile ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında, *el-Akâdetü’l-Burhâniyye*’de görüldüğü gibi *Hayrûne* isimli bir kadın öğrenmek için yazılı bir metin istiyor, es-Selâlicî de bir seferde toplu bir metin yazıp vermek yerine her gün bir levha kaleme alıyor; Hayrûne onu ezberleyip öğrenince yenisini veriyor³⁸. Bu durum es-Selâlicî’nin akîde eğitiminde tadrîcîlik esasını gözettiğini göstermektedir.

5. *Ezberi Kolay Bir Metin*: Özellikle es-Senûsî, *el-Müfîde*’sini ezbere yönelik olarak yazmış; kısa ama mükellef tarafından bilinmesi gerekli tüm hususları özet şekilde işlemiştir. Örneğin Allah’a vâcib olan yirmi sıfatı peş peşe saymış; Allah’a müstahîl olan sıfatları sayarken de “Allah’a vacib olan yirmi sıfatın zıttıdır” şeklinde açıklama yaparak onları da zikretmiştir³⁹. Sonuçta kısa, ezberi kolay ama muhtevası dolu bir metin ortaya çıkmıştır.

6. *İhtilafları Göz Ardı Etmeyen Ama Ehli Sünneti Esas Alan Yaklaşım*: Temel akîdelerin öğretilmesi amaçlanan bu metinlerde Eş’arîliğin temel ilkeleri kapsamında inanç unsurları verilmiş; ihtilaflı hususlar, sadece remz denilebilecek tarzda kısaca belirtilmiştir. Ancak hedef kitlenin kafasını karıştıracak tarzda bir anlatım yoktur. Örneğin el-Bâkîllânî, “nazar ve istilâlden sonra Allah’ın kullarına farz kıldığı ikinci husus Allah’a iman, onun kitaplarına, resullerine ve o resullere inen şeyi kalp ile tasdik dil ile ikrâr etmektir⁴⁰” diyerek iman konusunu ihtilaftan uzak bir şekilde anlatmıştır. Yine es-Senûsî’nin, *el-Müfîde*’de sıfat-ı sübûtiyye konusundaki ihtilafa binaen bu sıfatları hem masdar hem de ism-i fâil kalıbında sayması⁴¹ muhtemelen onun bu eserinde ihtilaftan uzak olarak eserinin kadınlar ve çocuklar tarafından daha çok benimsenmesi istemesindedir.

35 3. Âl-i İmrân, 191.

36 el-Bâkîllânî, *a.g.e.*, s. 28.

37 Taştekin, *a.g.m.*, s.111.

38 el-Buhtî, *a.g.e.*, s. 89.

39 es-Senûsî, *a.g.e.*, s. 139-140.

40 el-Bâkîllânî, *a.g.e.*, s.21.

41 es-Senûsî, *a.g.e.*, s.139.

Sonuç

Akîde kitapları, halkın inançlarını öğrendikleri en önemli kaynaklardır. Çeşitli metotlarla yazılan bu kitaplarda itikat esasları, mensubu olunan kelâmî ekolle paralel olarak belli esasları öğretmek üzere yazılmışlardır. Bu nedenle, akîde kitaplarını yazanlar hem dinin inanç esaslarını iyi bilmeli hem de eğitim formasyonuna sahip olmalıdırlar. Kelâm tarihine baktığımızda bu niteliklere sahip olan kelâmcıların geniş kitleleri hedef alarak akîde eseri yazdıkları gibi belli bir gruba yönelik olarak da bu eserleri kaleme aldıkları görülmektedir. Kadınlar ve çocuklar için akîde kitabı yazma geleneği işte bu sebeple ortaya çıkmıştır.

Kadınlar için akîde metni yazma işi, onları farklı ya da mevcut değerlerinden küçük görmek değil; aksine onları eğiterek bilmeleri gerekenleri onlara vermek şeklinde değerlendirilmelidir. Kelâm tarihinde bu amaçla yazılmış çeşitli akîdeler mevcuttur. el-Bâkılânî'nin *el-İnsâf fi mâ Yecibü İ'tikâdühû ve lâ Yecüzü'l-Cehlü bih* isimli eseri bunlardan ilkinin oluşturmaktadır. Ancak Mağrib coğrafyası kadınlar için akîde metni oluşturma alanında ön plana çıkmaktadır. es-Selâlicî (ö.594/1197), es-Senûsî (ö.895/1420) ve el-Fâsî (ö.1091/1680) Bâkılânî'den bir gelenek olarak, silsile şeklinde kadınlar için akîde metni yazma işini devam ettirmişlerdir. Bu işte hedef kitle olarak kadınlar belirlense de kadınların yetiştirdiği çocuklar da bu kitleye dahil edilmiştir.

Kadınlar için yazılan bu eserler, kelâm tarihi açısından önemli olsa da asıl önemleri akîde öğretiminde gözettikleri esaslar olmaktadır. Hitap kitleleri, örnekleri, istidlâlleri, üslupları gibi hususlar, kelâm alanında uzman olan bu âlimlerin eğitim açısından da bilgili olduklarını ortaya koymaktadır. Onların ortaya koydukları hususlar, günümüz inanç eğitiminde ve bu alanda yazılacak eserlerde göz önünde bulundurulmalıdır. Bu mütetekillimlerin eserlerinden yola çıkılarak günümüz inanç eğitiminde takip edilebilecek bazı hususlar şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

1. İnanç eğitiminde alıcı kesim olarak farklılıkların gözetilmesi gerekmektedir. Kadınlar, çocuklar, cami cemaati, ilköğretim-ortaöğretim-yükseköğretim öğrencileri gibi farklı grupların inanç eğitimine yönelik kitaplar oluşturulmalıdır.
2. İnanç eğitiminde tadrîcîlik prensibi gereği bu eğitimin farklı kurlar şeklinde sistemleştirilmesi ve kitaplaştırılması gerekmektedir.
3. İnanç eğitiminde farklılıklar değil inanılması gerekli ittifâkî konular açığa çıkarılmalıdır.
4. İnanç eğitimi Müslüman toplumun her kesimini ilgilendiren bir husus

olduğundan örgün eğitimin yanında yaygın bir eğitimde kullanılabilir. Bu anlamda araştırmada söz konusu edilen akîde eserlerinin yöntemi takip edilebilir.

5. İnanç eğitiminde çeşitli örnekleri görülen manzum akîde eserleri tarzında, anlaması ve ezberi kolay metinlerin oluşturulması, mevcut verilen inanç eğitiminin pekişmesini sağlayacaktır.

Mevcut eserler ve diğer akîde kaynakları sonucunda yukarıdaki maddelere başka unsurlarda eklenebilir. Kelâm alanında uzman olan kişilerin bu hususları da göz önünde bulundurarak yeni akîde metinleri oluşturmaları, Arapça bilmeyen Müslümanlar tarafından inanç eğitimi almada onlara kaynak teşkil edecektir.

Kaynakça

Ahnâne, Yûsuf, *Tatavvuru'l-Mezhebi'l-Eş'arî fi'l-Garbi'l-İslâmî*, Vizâretü'l-Evkâf ve Ş-Şüûnî'l-İslâmiyye, Rabat, 1424/2003.

el-Bâkîllânî, el-Kâdî Ebî Bekr b. et-Tayyib, *el-İnsâf fi mâ Yecibü İ'tikâdühû ve lâ Yecûzû'l-Cehlü bib*, nşr. Muhammed Zâhid el-Hasen el-Kevserî, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Beyrut, 1421/2000.

el-Buhtî, Cemâl İlâl, *Osmân el-Selâlicî ve Mezhebiyyetuhû el-Eş'ariyye*, Vizâretü'l-Evkâf el-Mağribiyye, Fas, 1426/2005.

Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim Öğretim*, çev. Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul, 1976.

el-Fâsî, Ebû Muhammed Abdülkâdir, *Akâdetü Ehli'l-İmân* (Mecmûatü'r-Resâilî'l-İmâniyye içinde), Dâru'l-Ziyâ, Kuveyt, 1433/2012.

Gölcük, Şerafeddin, *Kelâm Tarihi*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2011.

Kayadibi, Fahri, “İslam Dininin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *İstanbul ÜİFD*, sayı:4, 2001, s.33-44.

Kılavuz, Ahmet Saim, “Akaid”, *DİA*, II, İstanbul, 1989, 212-216.

Önder, Mustafa, “İslam’ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi SBED*, cilt:13, sayı:1, Bahar 2013, s.141-153.

Özervarlı, M. Sait, “el-İnsâf”, *DİA*, XXII, İstanbul, 2000, 319.

es-Selâlicî, Ebû Amr Osmân, *el-Akâdetü'l-Burbâniyye ve'l-Fusûlü'l-İmâniyye*, nşr. Nizâr Hammâdî, Müessesetü'l-Maârif, Beyrut, 1429/2008.

es-Senûsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf, *Selâsü Akaidi Eş'ariyye*, nşr. Hâlid Zehrâ, er-Rabitatü'l-Muhammediyye li'l-Ulemâ; Merkezü Ebi'l-Hasen el-Eş'arî, Rabat, 1433/2012.

Spevack, A.Aron, *The Archetypal Sunni Scholar: Law, Theology, and Mysticism in the Synthesis of al-Bajuri*, State Universty of New York Press, Albany, 2014.

eş-Şâfiî, Hasan Mahmûd, *el-Medhal ilâ Dirâseti İlmi'l-Kelâm*, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan, 1422/2001.

Taştekin, Osman, “İnanç Öğretiminin Psiko-Pedagojik Temelleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt:39-sayı:1/2003, s.109-128.

et-Tenbektî, Ahmed Bâbâ, *Neylü'l-İbtihâc bi-Tatrîzi'd-Dîbâc*, haz. Abdü'l-Hamîd Abdullah el-Herâme, Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslâmiyye, 1. Baskı, I-II, Trablus, 1989.

et-Tihâmî, İbrâhîm, *Cubûdu Ulemâi'l-Mağrib fid-Difâi Akâideti Ehli's-Sünne*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Dimeşk, 1426/2005.

Zehrâ, Hâlid, “el-Mesâdiru'l-Mağribiyye li'l-Akâideti'l-Eş'ariyye fi Ahdi'd-Devleti'l-Vattâsiyye”, *Mecelletü't-Târîhi'l-Arabî*, Sayı:64, Rabat, 2012.